

Skolehistorie er også en museumsopgave

Lolland-Falsters Stiftsmuseums skolehistoriske undersøgelse 1964.

Af ELSE-MARIE BOYHUS

Holdt som foredrag i tilslutning til den stiftende generalforsamling i Selskabet for dansk Skolehistorie den 27. november 1966

I vort skoledebatglade land har skolehistorien længe stået i skyggen af den aktuelle diskussion. Fremtidssyner har domineret over tilbageblikket, og vil vel også gøre det fremover, men der er nu håb om, at man ind imellem – ikke bare ved skole- eller lærerforeningsjubilæer – vil give sig tid til at tænke over, hvad vort skolesystem egentlig er runden af.

Skolehistorien har haft trange kår, og det kan derfor næppe undre, at dansk historie er så fattig på specialundersøgelser, som tilfældet er. For ud over Joachim Larsens og Bjørn Kornerups grundige og store arbejder om henholdsvis folkeskolen og den lærde skole, er der tale om spredte og kvalitativt stærkt varierende undersøgelser.

På ganske samme måde forholder det sig med skolehistoriske genstands- og billedsamlinger. De fleste kulturhistoriske museer har ting med tilknytning til skolen, men større og systematisk skabte samlinger er sjældne. Statens pædagogiske Studiesamling danner dog en undtagelse. Forgængeren, Dansk Skolemuseum, skabte en eksempelsamling, der i første række var tænkt som en præsentation af pædagogiske landvindinger; men som årene er gået, har alle disse ting fået museums karakter. Som helhed adskiller de sig dog fra de af museerne skabte samlinger ved ikke at have proveniens, d. v. s. at de ikke belyser livet i en eller flere bestemte skoler. Dansk Skolemuseums samlinger viser primært, hvad der blev produceret, ikke hvad der var i brug.

Begge slags samlinger har imidlertid stor betydning; de supplerer hinanden, og lad os håbe, at Statens pædagogiske Studiesamling må få mulighed for at udstille og at følge sine samlinger op, og lad os lige så meget håbe, at de kulturhistoriske museer vil tage de skolehistoriske opgaver op. Et første forsøg i denne retning er blevet gjort af Lolland-Falsters Stiftsmuseum.

Lolland-Falsters Stiftsmuseum blev grundlagt som en selvejende institution i 1890, kort tid efter opnåede det statsanerkendelse med deraf

Christiansmindeskolen fra Langet (Østofte sogn), opført 1813 af statsminister C. D. F. Reventlow. Skolen, der har lerstampede mure, blev i 1937-38 overflyttet til Lolland-Falsters Stiftsmuseums frilandsafdeling; den rummer nu en del af museets skolehistoriske samlinger.

følgende offentlig støtte, senere blev det centralmuseum og fra 1965 landsdelsmuseum for Lolland-Falster. Det har til huse i Maribo og består af et hovedmuseum og et frilandsmuseum med omfattende kulturhistoriske samlinger, der belyser mangfoldige sider af den menneskelige tilværelse fra Stenalderen og op til i går.

Museets vigtigste opgaver er at bevare, udstille og forøge sine samlinger og at skaffe sig ny viden om fortiden ved arkæologiske, etnologiske og historiske undersøgelser. Men da Lolland-Falsters Stiftsmuseum – som så mange andre kulturinstitutioner – trækkes med mangel på både penge og arbejdskraft, får aktiviteten desværre ikke det omfang, den burde have.

I valget af opgaver må der en vis prioritering til, og ved de fleste provinsmuseer må der vælges efter emnets relevans til egnens særpræg. Dette princip afspejles i Lolland-Falsters Stiftsmuseum i den vægt, der er lagt på f. eks. unggotiske krucifikser, sukkerroeredskaber, de polske landarbejdere og skolevæsenets – især landsbyskolens – historie.

På Lolland-Falster mærkes endnu eftervirkningerne af oplysnings-tidens og først og fremmest statsminister C. D. F. Reventlows og biskop P. O. Boisens betydningsfulde indsats for almueskolen. Meget af det, der i afsvækket form fik udtryk i skolelovene af 1814, blev af statsministeren og af kredsen omkring ham prøvekørt på Lolland; dønnin-gerne efter dette energiske arbejde har næsten taget karakter af en myte, og den har været medvirkende til, at Lolland, der ellers har ord for træghed på de åndelige områder, aldrig har været bagefter med skolevæsenets udbygning.

Det er derfor ganske naturligt, at skolehistorien har fået en plads i landsdelens museum. Det begyndte i 1937, hvor Christiansmindesko-len, opført 1813 af statsminister C. D. F. Reventlow i Langet (Østofte sogn), blev flyttet til Frilandsmuseet (fig. 1). Der blev ved den lejlig-hed indsamlet en del skoleting til at fylde i det tomme hus, og i årene efter blev samlingerne øget ved forskellige gaver.

Det er ligeså naturligt, at Stiftsmuseet ønskede at markere 150 året for skolelovene af 1814 med en særudstilling om landsbyskolen. Man havde regnet med, at museet allerede rådede over tilstrækkeligt materi-ale til en sådan udstilling, men det viste sig desværre (heldigvis) ikke at være tilfældet. Samlingerne slog ikke til, og museet besluttede sig til at foretage nogle supplerende undersøgelser og indsamlinger. Men em-net fængede; hvert svar affødte nye spørgsmål, og hver ting, der blev reddet, og hver skolebygning, der blev registreret, viste, at det – trods de senere års intensive modernisering af skolevæsenet på landet – ikke var for sent. Inden man så sig til, var Lolland-Falsters Stiftsmuseum – som det første herhjemme – i gang med en systematisk skolehistorisk undersøgelse.

Undersøgelsen faldt i tre afdelinger: en arkivalisk kortlægning af skolestrukturen gennem tiderne, en registrering og fotografering af samtlige bevarede skolebygninger fra tiden før centralskolerne og en indsamling af inventar og undervisningsmateriel.

Den arkivalske undersøgelses mål var at få kortlagt skolernes antal, art og beliggenhed, og hovedkilderne blev derfor indberetningerne om skoleforhold til centralregeringen suppleret med den topografiske litte-ratur, fundatssamlingerne og 19. århundredes håndbøger om lærerem-bederne.

Den ældste indberetning er fra 1736; om tiden før ved vi, at der var grundlagt en del privatskoler, især godsskoler, hvorunder også Frederik

IV's rytterskoler fra 1720erne må henregnes, idet det jo ikke var staten, men kongen som godsejer, der lod dem opføre.

Af indberetningerne fra 1736 fremgår, at der var 50 landsbyskoler på *Lolland*; de 11 var rytterskoler, 24 var oprettet af godsejere (heraf ikke mindre end 7 af statsminister C. D. F. Reventlows farfar C. D. Reventlow til Christianssæde og Krenkerup og 5 af Abraham Lehn til Højbygaard), 3 skyldtes sognepræsterne, 5 var grundlagt af bønderne, mens fundatorerne ikke kendes for de resterende 7. *Falster* havde sine 27 kongelige skoler, hertil kom 2 grundlagt af bønderne og 1 hvis oprindelse ikke var kendt.

Skolegrundlæggelserne var således godt igang i 1730erne, da staten tog initiativet. Det første, der skete, var indførelsen af konfirmationen i 1736. For at blive konfirmeret skulle man have lært katekismen, og man skulle kunne læse; det var efter datidens forhold store krav, og de blev ikke mindre af den borgerlige betydning, konfirmationen blev tillagt: konfirmationsattest skulle indføres i skudsmålsbogen (der var en forudsætning for at få lov til at tage tjeneste uden for sognet), og uden konfirmationsattest måtte ingen gifte sig. Frygten for at blive afvist ved konfirmationen blev helt op til moderne tid en af de mest effektive drivkræfter i almueundervisningen.

Statens næste skridt var skoleforordningen 1739; den indførte skolepligt, og bestemte skolernes antal og deres økonomiske fundament (bl. a. ligning på hartkornet). Men regeringen måtte afsvække loven ved forordningen af 1740, der overlod afgørelsen om skolernes antal og lærerens løn til lodsejerne. Denne bestemmelse anses i almindelighed for at være dødsdommen over 1739-forordningen, men ser vi på den videre udvikling i Maribo amt, og især på *Lolland*, må denne opfattelse ændres.

Forud for skoleloven af 1739 havde regeringen indhentet oplysninger hos myndighederne i hvert stift, dels om hvor mange skoler, der var, dels om hvor mange, der burde være. På *Lolland* var der 50 skoler, mens der burde være 70, og på *Falster* 30, her ønskede man 47.

Takket være indberetninger om skolerne fra 1744 og 1790 kan vi følge den videre udvikling. I 1744 var der 79 skoler på *Lolland*; det vil sige, at man allerede 5 år efter 1739 var over det antal, skoleloven forudså. Går vi frem til 1790 ser vi skoleantallet forøget til 94. *Falster* derimod blev gennem hele 1700-tallet stående på stedet, og først i

Rytterskolerne blev opført i 1720'erne af Frederik IV som fem fags grundmurede huse med tegltag. Ofte er de oprindelige tegltage udskiftet med det billigere strå, og da mange af rytterskolerne var i brug helt op til vort århundrede, blev udvidelser nødvendige. Frejlev rytterskole (Kettinge sogn); skolens venstre del er opført af bindingsværk i 1853.

begyndelsen af vort århundrede nåedes det antal skoler, der var ønsket i 1739.

Indsatsen på Lolland er bemærkelsesværdig; øen har 68 sogne, og allerede i 1744 var der 79 skoler. Det tilsvarende tal fra Sjælland med sine 385 sogne er 202, hvoraf ikke mindre end 132 var rytterskoler. Men eet er at grundlægge skoler, et andet er at sikre det økonomiske grundlag, det vil først og fremmest sige lærerlønnen. Skoleloven af 1739 havde forudset en mindsteløn for lærere, der lå en ubetydelighed over lønnen ved rytterskolerne, og et bestemt tillæg for de degne, der påtog sig undervisningen.

I 1744 underviste degnene ved 22 af de lollandske skoler. Ved det resterende var lærerlønnen ved ikke mindre end 35 på højde med eller over det beløb, 1739-loven krævede, 17 lå lidt under og kun 4 meget under skolelovens krav. Vel var lærerlønnen efter moderne forhold ringe, men bedømmer vi Lollands skolevæsen efter de krav, skoleloven af 1739 stillede, og som mange steder vanskeligt kunne gennemføres, må vi sige, at den indsats de lollandske godsejere, præster og bønder gjorde, er betydelig.

Der har altid været nogen usikkerhed i bedømmelsen af den »vel-færds-indsats«, der blev gjort i 1700-tallets første halvdel, for perioden er sat i bås som den mørke baggrund for oplysningstidens reformer. Nu vil en umiddelbart forudgående periode altid blive uforholdsmæssigt hårdt bedømt, og oplysningstiden viser i denne henseende ikke større tolerance end andre tider – tværtimod. Helt op til i dag virker denne fordømmelse; man har været tilbøjelig til at bedømme periodens indsats på det sociale og skolemæssige område ud fra reformtidens idealkrav, og på den baggrund bliver billedet selvfølgelig mørkt. Det svarer til en vurdering af forrige århundredes indsats ud fra den blå betænkning! – Det eneste realistiske grundlag må være det, der er gået forud, og alternativet til de skoler, der grundlægges efter skoleloven af 1739, bliver: ingen skoler. Vel var der tale om mangelfulde skoler, der undertiden døde helt eller delvis med fundatorerne; men det, at så forholdsvis mange lollændere ofrede penge, tid og kræfter på at oprette skoler, viser, at tanken om almuens undervisning var spillevende allerede før reformtiden. – Dette anføres ikke for at forklejne reformatorerne, men for at give en baggrund for deres arbejde.

C. D. F. Reventlow og hans kreds behøver nemlig ingen myte, for deres indsats er så banebrydende, at den altid vil få en fremtrædende plads i Danmarkshistorien. – Mange af de tanker, der ligger til grund for C. D. F. Reventlows skolepolitik, stammer fra hans yngre bror Ludvig Reventlow til Brahetrolleborg; men hvor Ludvig Reventlow i sin rastløshed vanskeligt kunne forene sin drømmende idealisme med den barske virkelighed, formåede C. D. F. Reventlow ved sin modenhed og politiske kløgt at få ført langt flere af sine lige så menneskekærlige idealer ud i livet. Han organiserede sine 13 skoler fast under Christianssæde og Pederstrup skolekommissioner og sørgede for det åndelige og det materielle i sine to skolereglementer fra 1791 og 1818, der på mange områder viser langt ud over skolelovene af 1814. Sam-

Da der ved udskiftningen blev lagt en jordlod til skolerne, måtte der opføres udhuse til lo og lade. Vesterbo skole (Købelev sogn), opført 1816 af bindingsværk med stråtag; nu i stærkt forfald.

tidig startede han i 1801 seminariet i Vesterborg med den senere biskop P. O. Boisen som leder. De lollandske erfaringer var baggrunden for statsministerens energiske indsats i Den store Skolekommission, men han var skuffet over resultatet: skolelovene af 1814.

Fra Stiftsmuseets side havde man ønsket at belyse betydningen af 1814-skolelovene, men de videre undersøgelser viste, at disse love så godt som ingen betydning fik for skolestrukturen på Lolland-Falster.

Ser vi på antallet af skoler på Lolland-Falster i denne periode, møder vi det overraskende for *Lollands* vedkommende, at den struktur,

der var lagt i 1700-tallet, ikke ændres væsentligt, idet skoleantallet kun voksede fra 94 i 1790 til 95 i 1847 og 106 i 1912 – til gengæld forbedredes og udvidedes de eksisterende skoler. *Falster*, der nærmest stod i stampe i 1700-tallet, kom med i det følgende århundrede: i 1847 var der 38 og i 1912 47 landsbyskoler (det antal, der var ønsket i 1739).

Fra midten af 1800-tallet blev skolevæsenet på Lolland-Falster udvidet og mere differentieret; mange nye og større skolehuse rejstes, og det var ikke få, der i denne periode fik både en førstelærer og en andenlærer, ja – nogle endda en tredielærer; den udvikling, der i dag er resulteret i centralskolerne, var i gang. Maribo amt er i dag langt fremme med skoleudbygningen, men billedet præges af mange og relativt små centralskoler; måske skyldes det egnens lange og dybe skoletradition.

Med strukturundersøgelsens resultater i hånden begyndte *arbejdet i marken*. Man vidste nu, hvor mange skoler der havde været i hvert sogn, og i heldige tilfælde var der lidt oplysninger om deres beliggenhed. Det lykkedes at finde godt et par hundrede skolebygninger fra tiden før centralskolerne (et overraskende højt tal set i relation til den intensive udbygning i amtet), hvoraf mange ikke længere var kendt som skolehuse. – Alle disse skoler er nu indtegnet på kort og fotograferet, men desværre havde museet hverken mandskab eller penge til opmålinger og grundigere arkitekturhistoriske undersøgelser af hver enkelt.

De bevarede skolebygninger kan deles i tre hovedgrupper: rytterskolerne, skoler fra tiden før ca. 1870 og skoler opført mellem o. 1870 og o. 1930. Bygningshistorisk er det nødvendigt at skille *rytterskolerne* ud; de blev bygget efter tegninger udfærdiget i København, og de er uden forbindelse med det almindelige byggeri på landet. De blev opført som grundmurede huse på 5 fag med tegltag på et tidspunkt, hvor bindingsværk og stråtag ellers var enerådende i landdistrikterne. Der var tale om en flothed uden lige (»skolepaladser«), men også om fremsynethed, for de fleste af rytterskolerne blev brugt som skoler i næsten 200 år; kun 6 af 38 blev nedlagt før 1860, de fleste brugtes til o. 1900, – ja Stavreby rytterskole på Sydfalster nåede 200 års-jubilæet, idet den først blev erstattet af en ny skole i 1925. 200 års brug går naturligvis ikke sporløst hen over en bygning; de fleste rytterskoler er blevet forlænget (ofte med en bindingsværks-tilbygning) og de oprindelige tegltage erstattet med stråtage (fig. 2), men

De Reventlowske Skoler blev stildannende på Vestlolland. Sammenlign Christiansmindeskolen (fig. 1) med skolen i St. Lindet (Birket sogn). Sidstnævnte blev bygget o. 1850 i stedet for en nedbrændt Reventlowskole, og selv om den er opført i grundmur og har højere vinduer og større tagrejsning, slutter den sig stilmæssigt til Reventlowskolerne fra århundredets begyndelse.

trods alt mærker man stadig 1700-tallets sikre byggeskik i de velproportionerede huse med den kraftige gesims.

På Lolland udgør rytterskolerne kun en lille del af det samlede skoleantal fra *tiden før 1870*. Alle de andre skoler er i nøjere kontakt med den lokale byggetradition, og tilsyneladende skiller skolerne sig ikke særligt ud fra den øvrige bebyggelse. Byggeteknisk følges de almindelige normer; den ældste del – frem til 1840'erne – består overvejende af bindingsværkshuse, hvor også tømmerværket er overkalket,

idet det ikke – som på Fyn – var tillagt nogen æstetisk betydning. I perioden 1810–20 byggedes en række lerstampede huse (fig. 1), og fra 1840'erne dominerede de grundmurede. Når vi ser bort fra, at vi allerede i 1700-tallet har enkelte grundmurede skoler, kan vi sige, at skolebyggeriet byggeteknisk følger den almindelige udvikling.

Stilmæssigt slutter skolebygningerne sig tilsyneladende også til egenens traditioner, men kun tilsyneladende, for der er noget over skolerne, der er anderledes; først og fremmest størrelsen (især længden) og tagenes rejsning. Man kan ikke tale om nogen egentlig skolestil, men der er visse elementer, der fortrinsvis findes på skolebygninger. Det gælder det let svajede halvvalmtag og den kraftige gesims, der går tilbage til rytterskolerne. Også De Reventlowske Skoler blev stildannende; disse bygninger med deres næsten fantastiske lange, men renfærdige facader og deres harmoniske fagdeling satte deres præg på Vestlollands skolebyggeri langt op i tiden (fig. 4).

I *anden halvdel af 1800-tallet* udviskedes det byggemæssige skel mellem land og by; de kalkede, stråtede længers tid var forbi, og murstenshusene – ofte i flere etager – holdt deres indtog. Også skolebyggeriet skiftede karakter; vi får skoler i »stationsbystil« eller i »villa-stil«, men mange steder foretrak man den traditionelle længebygning, dog med tidens karakteristiske mønstermuring. I 1920'erne rejstes en række sobre to-etagers skolebygninger med halvvalmtage og markerede gesimser, men for disse – som for de fleste landsbyskolebygninger efter 1870 – gælder, at de ikke adskiller sig væsentligt fra skolebyggeriet i købstæderne.

Det er en broget samling huse, der således blev registreret; i tid spænder de fra 1720'erne og frem til 1930'erne, og kun een ting forener dem: deres funktion. De rummer skolestue(r) og lærerbeboelse, men hvor de gamle skoler kun skulle have lejlighed til een lærer, må mange bygninger fra midten af 1800-tallet og fremefter give husly til to eller flere. Til gengæld indgår landbrugsbygninger ikke i de nyere skoler. I ældre tid bestod en stor del af lærerens løn i naturalier, og i skolen måtte der være plads til såvel udhus som stald; i de ældste skoler var udhuset en del af selve skolehuset, men da der ved udskiftningen blev lagt en jordlod til skolen, måtte der bygges et selvstændigt hus til stald og lo (fig. 3). I ældre tid udgjorde lærerens andel således en stor del af skolen, mens det rent undervisningsmæssige tager broderparten af pladsen i senere tiders skolekomplekser.

Skolepult fra 19. årh.'s slutning. Af fyrretræ med forskydelig bordplade og ryg med lændestøtte, højde 78 cm. Lolland-Falsters Stiftsmuseum nr. 26.182.

Genstandsindsamlingen. Parallelt med bygningsundersøgelsen løb genstandsindsamlingen, organiseret gennem spørgeskemaer til hver skole, udsendt af Maribo amts skolecentral, besøg i de enkelte skoler og opfordringer til publikums medvirken gennem dagspressen. – Resultatet blev ganske over forventning; Stiftsmuseets skolehistoriske samling er nu oppe på et firecifret tal, og aktiviteten fra 1964 virker endnu, idet museet stadig får gaver med relation til skolehistorien.

Inventarsamlingen omfatter nu et enkelt af de lange skoleborde, en næsten komplet samling pulte (fig. 5), flere katedre og katederstole, tavler, gymnastikredskaber m. m.

Pædagogiske hjælpemidler fra ældre tid er selvfølgelig sjældne, det var de også i samtiden, tænk blot på 1739-lovens krav desangående: »Tvende sorte Tavler til Information, tvende Blekhorn og tvende stærke Linealer til de Børns Brug, som lære at skrive«. – Men fra tiden efter 1800 vokser samlingerne. De omfatter først og fremmest bøger og arbejdshæfter (f. eks. skrivebøger og zifferbøger), skriveredskaber (tavler, grifler, blækhus o. s. v.) og fra 1800-tallets slutning og fremefter kort, anskuelsesbilleder, tegnemodeller, kuglerammer, fysikapparater, lysbilleder og -apparater etc.

Det er nu museets opgave at opbevare, udstille og udforske denne samling. – Den blev vist på en særudstilling i nov.-dec. 1964, der via et samarbejde med Maribo amts skolecentral førte linierne helt op til i dag (fig. 6), og fra sommeren 1966 er en lille del af den permanent udstillet i Frilandsmuseets skolebygning. Disse udstillinger er blevet populære, ikke mindst hos skolebørnene, der lettere forstår, hvad historie er, når de beskæftiger sig med et emne, der i så høj grad har relation til deres egen situation.

Udforskningen fortsætter – omend i mindre målestok, da skolehistorie jo kun udgør en lille del af Stiftsmuseets arbejdsområde. – Undersøgelsen startede med en strukturanalyse, men denne blev kun foretaget for at få en baggrund og en ramme om det, der er museets egentlige mål: en klarlæggelse af skolens kulturhistorie. Det vi først og fremmest søger er oplysninger om det daglige liv: skolebygningernes indretning og funktion, inventarets udviklingshistorie, de pædagogiske hjælpemidler gennem tiderne, skolens betydning for det enkelte barn og for det enkelte sogn etc.

I en sådan undersøgelse kan man dog ikke nøjes med tingene selv; arkivmateriale må i stadig større udstrækning inddrages, og denne kombination af arkivoplysninger og de bevarede ting giver undertiden spændende resultater. Men arkivmaterialet er omfattende og spredt; yndlingsgruppen omfatter regnskaber med bilag, hvor de ofte kortfattede og tørre oplysninger kan føre direkte ind i dagligdagen, når de sammenholdes med genstandssamlingen; dernæst kommer de enkelte skolars embeds- og dagbøger samt skolekommissionens forhandlingsprotokoller. Men her støder vi på en alvorlig vanskelighed: det er ret tilfældigt, hvad arkiverne rummer af sådanne arkivalier, simpelthen fordi alt for få sørger for at få dem afleveret. Ofte ligger de på loftet, når en nedlagt skole sælges; en dag smides de ud, og så røg det kapi-

Fra Lolland-Falsters Stiftsmuseums særudstilling »Landsbyskolen«, nov.-dec. 1964. Midt i billedet ses en samling pulte fra 1800-tallets slutning og til højre skimtes et sæt moderne skolemøbler. I baggrunden monteret med undervisningsmateriel.

tel af skolehistorien. Stiftsmuseets medarbejdere kan give utallige ry-stende eksempler på denne fremgangsmåde.

Derfor må man i vid udstrækning søge til de overordnede instanser: provste-, bispe-, amts- og skoledirektionens arkiver. Det er et stort og tidsrøvende arbejde, og da en sådan undersøgelse må puttes ind mellem de mange store og små opgaver, der påhviler et landsdelsmuseum, er skoleundersøgelsens færdiggørelse ikke nært forestående. Men arbejdets første kapitel er færdigt, og Stiftsmuseet har fået sin skolehistoriske samling at arbejde videre med. Men vi dækker kun en enkelt

egn, og vi savner både parallelundersøgelser fra andre egne og landsdækkende resultater.

Forhåbentlig går skolehistorien lysere tider i møde; arbejdsmarken er stor og fascinerende, og der er brug for alle: »åndelige« og »materielle« historikere, pædagoger, sociologer, etnologer, professionelle og amatører. Emnet kan og bør gribes an fra mange forskellige sider, så vi engang kan nå til et rigt differentieret billede af denne væsentlige side af vor historie.

Til strukturundersøgelsen er anvendt følgende utrykte kilder:

Rigsarkivet: Danske Kancelli.

Kommissionen angående skolevæsenet på landet i Danmark og Norge 18. jan. 1737: Det kgl. kommissorium med bilag, læg 7-8, Lolland-Falster (Stiftsøvrighedens indberetning 23. nov. 1735 med extract af provsternes og præsternes relationer om skoler på landet i Lolland-Falster).

Den lille skolekommissions relation til oversekretær J. L. Holstein 1736 28/12 (Stiftsøvrighedens indberetning). Skrivelse af 1744 10/10 med bilagt tabel over de danske skoler på landet i Lolland.

Kommissionen angående det alm. skolevæsen 1789-1814: Lolland-Falsters Stiftsøvrigheds besvarelse 1790 4/4 af kancellicirkulæret 1789 14/11.